

ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรม
ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of The Relationship Between the Pañca-Sila
and The Pañca-Dhamma that Appear in Buddhism

ธัญญารมณ ณ์ชรัชชนันท์^{1*}, พระครูสุนทรธรรมนิทัศน์²

Thananyaram Natjaratchanant^{1*}, Phrakhru Soondorndhammanithus²

วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹,

วิทยาลัยสงฆ์แพร่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²

Phrae Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University¹,

Phrae Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University²

*Corresponding Author Email: chawadee.ton@mail.com

(Received: Aug 16, 2025; Revised: Sep 6, 2025; Accepted: Sep 9, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักเบญจศีลในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักเบญจศีล ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีความหมายว่า ความประพฤติชอบทางกายและวาจาการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน เรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล คือ ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำบ้าง มี 5 ประการ คือ 1) ปาณาติปาตาเวรมณี เว้นจากการปลงชีวิตเว้นจากการฆ่าการประทุษร้าย 2) อทินนาทานาเวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ 3) กาเมสุมิจฉาจาราเวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม 4) มุสาวาทาเวรมณี เว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง 5) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณี เว้นจากน้ำเมา

2. หลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นข้อพึงปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาคู่กับศีล 5 และเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า และปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้กระทำ ประกอบไปด้วย 1) เมตตากฎณา คือ ความรักและความปรารถนาดีที่มีต่อกัน 2) สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพสุจริต 3) กามสังวรหรือความสำรวมอินทรีย์ คือ การระมัดระวังหู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ 4) สัจจะหรือความซื่อสัตย์ คือ การพูดความจริง พูดตรง พูดสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ และ 5) สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกได้ การรู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยใจให้ไปตกเป็นทาสของความชั่วหรือสิ่งเสพติดต่าง ๆ

3. ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของเบญจศีลและเบญจธรรมมีความสัมพันธ์กัน 3 ด้าน คือ 1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ คือ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในเชิงคำสอนมีความสัมพันธ์ที่เสริมสร้างกัน เบญจศีลกำหนดขอบเขตของพฤติกรรมเพื่อป้องกันความผิดพลาด ขณะที่เบญจธรรมช่วยปลูกฝังคุณธรรมในจิตใจเพื่อให้การปฏิบัติเบญจศีลเป็นไปอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด 2) ความสัมพันธ์เชิงหลักคำสอน คือการเกี่ยวพันกันเพื่อสร้างพฤติกรรมที่ดีงามและพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม ศีลทำหน้าที่เป็นกรอบการปฏิบัติที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอก ขณะที่ธรรมช่วยพัฒนาจิตใจ 3) ความสัมพันธ์เชิงวิธีปฏิบัติ ในระดับครอบครัว คือ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในเชิงครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ช่วยเกี่ยวพันกัน เบญจศีลทำหน้าที่เป็นกรอบเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่เป็นโทษในครอบครัว ส่วนเบญจธรรมเป็นการพัฒนาคุณธรรมภายในที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้มั่นคง และในระดับสังคม คือ บทบาทสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุข มีความไว้วางใจ และมีคุณธรรม การปฏิบัติตามเบญจศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมที่เป็นโทษในสังคม ส่วนเบญจธรรมช่วยเสริมสร้างคุณธรรมในจิตใจ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน

คำสำคัญ: เบญจศีล; เบญจธรรม; พระพุทธศาสนา

Abstract

This documentary research aimed to 1) study Pañca-sīla; 2) investigate Pañca-dhamma; and 3) analyze the relationship between Pañca-sīla and Pañca-dhamma in Buddhism.

The results were as follows:

1. Pañca-sīla refers to ethical behavior in both actions and words, as well as discipline maintenance. The practice of abstaining from evil and controlling oneself to live harmlessly is called Nicca-sīla. It means the precepts that should be kept constantly, consisting of 1) Pāṇātipātā veramaṇī (to abstain from killing); 2) Adinnādānā veramaṇī (to abstain from stealing, cheating, violating ownership, and damaging property); 3) Kāmesu micchācārā veramaṇī (to abstain from sexual misconduct); 4) Musāvādā veramaṇī (to abstain from false speech); and 5) Surāmeraya majjapamādatṭhānā veramaṇī (to abstain from intoxicants causing heedlessness).

2. The findings of Pañca-dhamma study were as follows. In Buddhism, Pañca-dhamma are practiced alongside Pañca-sīla, resulting in individual's progress, safety, and goodness. The elements of Pañca-dhamma are as follows. 1) Mettā-karuṇā refers to loving-kindness and compassion. A person with compassion does not kill or harm others, aligning with the first precept of abstaining from taking life. 2) Sammā-ājīva, it means right livelihood. 3) Kāmasaṃvara (sexual restraint) focuses on mindfulness of the six senses (ears, eyes, nose,

tongue, body, and mind) 4) Sacca (truthfulness) refers to truthful and useful speech, aligning with the fourth precept (abstaining from false speech). 5) Sati-sampajañña (mindfulness and awareness) places importance on remaining vigilant and not allowing mind to be controlled by negative influences or addictive substances, aligning with the fifth precept.

3. The relationship between Pañca-Sīla and Pañca-dhamma in Buddhism can be divided into the following 3 aspects. 1) Causal relationship: Pañca-Sīla and Pañca-dhamma in Buddhist teachings are mutually reinforcing. Pañca-Sīla focuses on limiting negative actions, while Pañca-dhamma helps cultivate morality. Hence, Pañca-Sīla sustainably supports the practices of Pañca-dhamma to provide the greatest positive outcome. 2) Doctrinal relationship: it encompasses fostering ethical behavior and moral development. Sīla serves as a practice framework that controls an individual's behavior, while Dhamma significantly enhances mind development. 3) Procedural relationship: Pañca-Sīla and Pañca-dhamma, within a family context, are mutually supportive: Pañca-Sīla is a framework to control unhealthy family behavior, while Pañca-dhamma develops internal virtues, resulting in strengthening family relationships. Pañca-Sīla and Pañca-dhamma also play a vital role in social context: following Pañca-Sīla helps control harmful behaviors, while Pañca-dhamma guides individuals towards cultivating positive moral qualities, leading to smooth and sustainable society coexistence.

Keywords: Pañca-Sīla; Pañca-dhamma; Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ โดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต หรือกรอบทางจริยธรรม โดยในกรอบจริยธรรมเบื้องต้นนั้นตามหลักพระพุทธศาสนา ได้ยึดเอาหลักเบญจศีล หรือศีล 5 เป็นกรอบทางจริยธรรมขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ซึ่งศีล 5 หรือหลักเบญจศีล หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับพุทธศาสนิกชน เป็นเสมือนกรอบทางจริยธรรมในการดำเนินชีวิต หรือข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ความเกษมสุข การสำรวมและความไม่ก้าวล่วงละเมิด (พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จูฑิตญาโณ), 2537: 37) มีการสำรวมกายวาจาของตนให้มีความสงบเรียบร้อย พุดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่น่าสนใจประโยชน์มาสู่ตนและผู้อื่น ศีล จึงหมายถึง การสำรวมกายวาจาให้มีความสงบเรียบร้อยภายในกฎระเบียบข้อบังคับที่ได้วางเอาไว้เป็นกฎระเบียบของสังคมมนุษย์สำหรับควบคุมความประพฤติของมนุษย์ทางกายวาจา ให้เรียบร้อย มี 5 ประการ ได้แก่ 1) ปาณาติปาตาเวรมณีเว้นจากการปลงชีวิตเว้นจากการฆ่า การประทุษร้าย 2) อทินนาทานาเวรมณีเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้เว้นจากการลักขโมยโกงละเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน 3) กามสุมิจฉาจาราเวรมณีเว้นจากการประพฤติดินในกามเว้นจากการล่วงละเมิด

สิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน 4) มุสาวาทาเวรมณีเว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง 5) สุราเมรย์มัชชปาที่ภูฐานาเวรมณีเว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรย์อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ (ที.ม. (ไทย) 10/281/135-136) ซึ่งพระอรธกถาจารย์ ได้ประมวลหลักเกณฑ์บางอย่างไว้สำหรับกำหนดว่าการกระทำแค่นั้น เพียงใด จึงจะเชื่อว่าเป็นการละเมิดศีลแต่ละข้อ เป็นการให้ความสะดวกแก่ผู้รักษาศีล โดยจัดวางเป็นองค์ประกอบของการละเมิด เรียกว่าสัมภาระ หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่าองค์ บุคคลจะเชื่อว่าละเมิดศีล เรียกกันง่าย ๆ ว่าศีลข้อนั้นจะขาด ต่อเมื่อกระทำการครบองค์ทั้งหมดของการละเมิด คือ ศีลข้อ 1) ปาณาติบาต มืองค์ 5 คือ 1. สัตว์มีชีวิต 2. รู้ยู่ว่สัตว์มีชีวิต 3. จิตคิดจะฆ่า 4. มีความพยายาม 5. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น ศีลข้อ 2) อทินนาทาน มืองค์ 5 คือ 1. ของผู้อื่นหวงแหน 2. รู้ยู่ว่เขาหวงแหน 3. จิตคิดจะลัก 4. มีความพยายาม 5. ลักของได้ด้วยความสามารถนั้น ศีลข้อ 3) กาเมสุมิฉฉาจาร มืองค์ 4 คือ 1. อคมนียวัตถุ ได้แก่ สตรีหรือบุรุษที่ไม่ควรละเมิด 2. จิตคิดจะเสพ 3. มีความพยายามในการเสพ 4. ยังมรรคคืออวิยะสืบพันธุ์ให้ถึงกัน ศีลข้อ 4) มุสาวาท มืองค์ 4 คือ 1. เรื่องไม่จริง 2. จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน 3. มีความพยายามเกิดจากจิตที่คิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนนั้น 4. ผู้อื่นเข้าใจความที่พูดนั้น ศีลข้อ 5) สุราเมรย์ฯ มืองค์ 4 คือ 1. สิ่งนั้นเป็นของเมา 2. จิตใคร่จะดื่ม 3. มีความพยายามเกิดจากจิตที่ใคร่จะดื่ม 4. กลืนให้ล่วงลำคอกลงไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2549: 434)

ในยุคหลังต่อมา ประชาญ์ได้นำเอาธรรมบางข้อที่เข้าคู่กันกับสิกขาบทหรือศีล 5 นั้น มาจัดวางเป็นหมวดขึ้น สำหรับแนะนำให้คฤหัสถ์ปฏิบัติคู่กันไปกับ เบญจศีล โดยเรียกชื่อว่า เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546: 238) ข้อธรรมที่นำมาจัดนั้น ก็เดินตามแนวของหลักที่เรียกว่ากุตลกรรมบถนั่นเอง แต่ในการเลือกข้อธรรมมาจัดเข้ามีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะในแง่ของข้อธรรมที่มีความหมายกว้างแคบกว่ากัน หัวข้อของเบญจธรรมนั้น เรียงตามลำดับให้เข้าคู่กับศีล 5 คือ 1. เมตตาและกรุณา 2. สัมมาอาชีวะ (บางท่านเลือกเอาหรือรวมเอาทานเข้าด้วย) 3. กามสังวร คือความรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์หรือเรื่องรักใคร่ไม่ให้ผิดศีลธรรม (บางท่านเลือกเอาสทธานโธษ คือความยินดีด้วยคู่ครองของตน) 4. สัจจะ 5. สติสัมปชัญญะ (บางท่านเลือกเอาอัปมาทคือความไม่ประมาทซึ่งได้ความเกือบไม่ต่างกัน) (จรูญ สมน้อย, 2540: 8-9)

จากประเด็นดังกล่าว หลักเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นธรรมคู่กัน คนที่มีเบญจธรรมจึงจะเป็นผู้มีเบญจศีล ซึ่งหากคนมีศีลและธรรมดังกล่าวแล้ว จะเว้นจากการทำความชั่ว รู้จักควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น และประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ จะทำให้อยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา โดยกำหนดกรอบในการศึกษา คือ หลักเบญจศีลในพระพุทธศาสนา หลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผลของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักเบญจศีลเบญจธรรม ที่สามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนในสังคมอย่างสงบสุขต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักเบญจศีลในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักเบญจศีลในพระพุทธศาสนา

“ศีล” ถือเป็นหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเน้นการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้ดำรงอยู่ในความดีงาม ทั้งทางกายและวาจา เพื่อความสงบสุขทั้งต่อตนเองและสังคม ท่านนักปราชญ์และนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายของศีลไว้อย่างลึกซึ้งและหลากหลายแง่มุม โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงอธิบายว่า ศีล คือ ความเป็นปกติเรียบร้อยของความประพฤติ โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การประพฤติชอบทางกายและวาจา ส่วนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ทรงให้ความหมายสอดคล้องกัน โดยมองว่าศีลคือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและประพฤติดุกรรมอันดีงามทางกายและวาจา ทั้งสองพระองค์จึงเห็นว่า ศีลเป็นแนวทางให้บุคคลดำรงอยู่ในความสุจริตและความเรียบร้อย วาจา (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2538: 65) นอกจากนี้ในเชิงวิชาการ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของศีลว่าเป็นข้อบัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติทางกายและวาจาตามหลักพระพุทธศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542), 2546: 957 ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายว่า ศีล คือ ความประพฤติดีทางกาย และวาจา เป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมและฝึกฝนตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัย และมารยาทที่ปราศจากโทษ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 245) ในคัมภีร์วิมุตติมรรคได้อธิบายศีลในเชิงเปรียบเทียบว่า ศีลเปรียบเสมือนไม้จันทน์ที่มีความเย็น ช่วยบรรเทาไข้กายฉันทศัล ศีลก็ช่วยบรรเทาความกระวนกระวายและความหวาดกลัวในจิตใจ ทำให้เกิดความเบิกบานฉันทนั้น ขณะที่พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า ศีลคือความเป็นปกติภาวะของชีวิต ที่การกระทำต่าง ๆ อยู่ในกรอบหน้าที่และความเหมาะสม โดยไม่สร้างความเดือดร้อนหรือความเศร้าหมองแก่ตนเองและผู้อื่น (พระอุปัชฌาย์สเถระ, 2538: 9-10) ตลอดจนถึง สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้ความหมายว่า ศีลคือการรักษากายและใจให้เรียบร้อย เป็นข้อปฏิบัติที่มุ่งเน้นการเว้นจากความชั่ว การควบคุมกายวาจาให้อยู่ในความสุจริต และเป็นการฝึกฝนให้พัฒนาตนเองไปสู่ความดีงามยิ่งขึ้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541: 262)

ดังนั้น ศีลจึงมิใช่เพียงข้อห้ามหรือกฎเกณฑ์ หากแต่เป็นหลักแห่งการดำเนินชีวิตที่มุ่งให้มนุษย์ประพฤติชอบทั้งทางกายและวาจา เพื่อสร้างความสงบสุขภายในตนเองและความร่มเย็นแก่สังคม โดยศีลยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง ปราศจากโทษ และเป็นรากฐานในการพัฒนาไปสู่

คุณธรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนาต่อไป

2. แนวคิดเกี่ยวกับหลักเบญจธรรมในพระพุทธศาสนา

คำว่า เบญจ (บาลีว่า ปญจ) แปลว่า ห้า คำว่า ธรรม (พระมหาสมปอง มุทีโต (กองศิลา), 2547: 136) คือ สภาพที่ทรงสัตว์โลกไว้ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เบญจธรรม จึงแปลว่า หลักปฏิบัติที่ทรงสัตว์โลกไว้ ไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นความ ประพฤติที่ดีงาม 5 ประการ เรียกอีกอย่างว่า “กัลยาณธรรม” หมายถึง ธรรมดี หรือธรรมที่สะอาดเพราะกำจัดธรรมที่ไม่สะอาดมีราคะ โทสะ โมหะได้ อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เบญจธรรม ธรรม 5 ประการ คือ เมตตา และกรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ สติสัมปชัญญะ ส่วนบุคคลผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติดีงาม เป็นที่นิยมยกย่องนับถือของคนทั่วไป เรียก กัลป์ยาณชน

เบญจธรรมนี้ เป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้สมบูรณ์ผ่องใสยิ่งขึ้น เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้ที่รักษาเบญจศีล ควรมีคุณธรรม 5 ประการนี้ คือ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/91/134)

1. เมตตา และ กรุณา (คู่กับ ศีลข้อที่ 1 ปาณาติปาตา เวรมณี) เมตตา แปลว่า ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าเมตตาว่า ความรัก, ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แผ่เมตริจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ 1 ในพรหมวิหาร 4, ข้อ 2 ในอารักขกัมมัฏฐาน 4) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากกรุณา หมายถึงความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อแรกในเบญจธรรม) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556: 237)

อภิญฺวณฺ์ โปธิสําน ได้ให้ความหมายว่า เมตตา คือ ความมีเมตริจิตคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุขบุคคลที่มีน้ำใจเมื่อตนได้รับความสุขแล้วก็มีใจคิดอยากให้ผู้อื่นได้รับความสุขบ้าง คุณธรรมข้อนี้จะเป็นสาเหตุทำให้บุคคลคิดแผ่แผ่ความปรารถนาดีคิดเกื้อกูลแก่กัน ทำได้ 2 แบบคือแบบเจาะจงเฉพาะบุคคล สัตว์ เพศ วัย เฉพาะหมู่ พวก หรือคณะ และแบบไม่เจาะจง ไม่มีประมาณ ไม่เลือกมิตรหรือศัตรู การแผ่เมตตาเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่ควรแสดงออก (อภิญฺวณฺ์ โปธิสําน, 2551: 226)

ดังนั้น การจะแสดงว่ามีเมตตาต่อบุคคลใดจะต้องมีลักษณะดังกล่าว หากไม่ใช่อาการเหล่านี้ จิตขณะนั้นอาจโน้มเอียงข้างความโลภ ความรัก หรือความเกลียดชัง ซึ่งเป็นอกุศลจิตได้ ไม่ใช่เมตตา สิ่งสำคัญที่ควรรู้คือคุณสมบัติของเมตตา นี้ ได้แก่ ความเข้าไปสงบความอาฆาตพยาบาทได้ เพราะธรรมชาติของเมตตา เป็นไปเพื่อกำจัดโทสะ ผู้ที่หวังความสงบ สันติต้องมีธรรมะข้อนี้เป็นหลัก ในทางตรงข้ามความเกิดขึ้นแห่งความใคร่จัดว่าเป็นความวิบัติของเมตตา เพราะอาจกลายเป็นความรักที่เจือปนด้วยตัณหา

กรุณา เป็นธรรมคู่กันกับเมตตา กรุณา แปลว่า ความสงสารเมตตา กรุณา เป็นพรหมวิหารอย่างหนึ่งในพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เมตตาจึงเป็นองค์ธรรม เรียกว่า เมตตาพรหมวิหาร เมตตามีอาการประพฤติก่อเกิดเป็นลักษณะ มีการน้อมนำเข้าไปเกื้อกูลประโยชน์ใน สัตว์เป็นกิจ มีการบำบัดความอาฆาตเป็นอาการที่ปรากฏ มีการเห็นสัตว์เป็นที่ชอบใจ คือ ไม่โกรธเคือง ไม่ขุ่นเคืองในขณะนั้นเป็นเหตุใกล้ ให้เกิดมีความรักความเสนหาเป็นวิบัติ (ม.ม. (ไทย) 13/324/392.)

สรุปได้ว่า ความหมายของกรุณา กรุณา คือ ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นมีทุกข์ คิดหาทางช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นทุกข์ เมื่อเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่น และเราควรที่จะต้องแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเช่นกัน เป็นต้น

2. สัมมาอาชีวะ (คู่กับ ศีลข้อที่ 2 อทินนาทานา เวรมณี)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเช่น โกง หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้ำมนุษย์ ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า หมายถึง การเลี้ยงชีพที่ดีชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีพโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 331)

สรุปได้ว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิชฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

3. กามสังวร หรือ กามสัญญาณะ (คู่กับ ศีลข้อที่ 3 กามะ สุมิฉัจฉารา เวรมณี)

กามสังวร เป็นคุณธรรมที่สนับสนุนศีลข้อที่ 3 เป็นธรรมที่ให้ผู้ปฏิบัติงดเว้นจากความมกมากในกามารมณ์ จนเป็นเหตุให้ละเมิดศีล ความหมายตามคัมภีร์ คำว่า “กามสังวร” ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ “กาม” และคำว่า “สังวร” คำว่า “กาม” หมายถึง ความใคร่ , ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าปรารถนา, น่าใคร่คำว่า กาม ในพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ครอบคลุมทั้งทางกายและทางจิต กามที่มีความหมายครอบคลุมไปทางกายนั้นก็ คือ วัตถุกามเพราะวัตถุกามเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย วัตถุกามนั้นเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากามคุณ คือส่วนที่น่าใคร่น่าปรารถนาที่ดีส่วนที่เป็นที่ปรารถนาชอบใจของตา หู จมูก ลิ้นกาย อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่นรส โผฏฐัพพะ

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของกามสังวร หมายถึง ความสำรวมในกาม การรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลหมกหมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส มีความยินดีพอใจในคู่ครองของตนคู่กับศีลข้อที่สามผู้ มีธรรมข้อนี้ย่อมมีความสุขในชีวิตไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัวหรือสังคม ตรงกันข้ามกับผู้ที่ขาดกามสังวร เช่นครอบครัวที่บิดาเจ้าชู้มีภรรยาหลายคนหรือเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งในครอบครัวของตนเองและผู้อื่นลูกขาดความอบอุ่น และอาจหันไปพึ่งยาเสพติดทำให้เกิดปัญหาสังคมต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติดที่แพร่หลายในปัจจุบันนี้ มีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยกบิดามารดาหย่าร้างกัน และสาเหตุใหญ่ของการหย่าร้างก็เนื่องมาจากบิดามารดาขาดกามสังวร บางครอบครัวบิดาเจ้าชู้และหลายครอบครัวโซคร้ายหนักไปกว่านั้นคือทั้งบิดามารดาเจ้าชู้พอ ๆ กัน ผู้ที่รับเคราะห์กรรมคือลูกผู้จักเป็นกำลังของชาติต่อไปในอนาคต เมื่อครอบครัวขาดความอบอุ่นเยาวชนมักหันไปพึ่งพายาเสพติดอนาคตของชาติก็จะมีคนผู้เป็นบิดามารดาพึงตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 1062.

สรุป กามสังวรเป็นคุณธรรมของสตรี และบุรุษ ว่าสตรีทั้งหลายเมื่อมีคู่ครองแล้วย่อมต้องดูแลกิจการ การเรือน สงเคราะห์เพื่อนสามี ไม่ล่วงเกินนอกใจ ขยัน และรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ด้วยความขยันไม่เกียจ

คร้าน ส่วนบุรุษย่อมต้องยกย่อง ไม่ดูหมิ่นไม่นอกใจ มอบความไว้วางใจ กับความเป็นใหญ่ และของกำนัลแก่ ภรรยา เป็นต้น

4. สัจจะ (คู่กับ ศีลข้อที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี)

สัจจะ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม หรือคำพูดก็ได้ สัจจะ หมายถึง คุณธรรม แปลว่า ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ความมีสติซื่อตรง คือความที่มีจิตใจตรง ไม่คิดคด ไม่คิดโกหกหลอกลวง รักษาความมั่นสัญญาอย่าง มั่นคง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 422) ดังนั้น สัจจะ จึงถือเป็นความจริงใจ เป็นสิ่งจำเป็น สำหรับชีวิต ทั้งทางโลกและทางธรรม ผู้ที่ขาด สัจจะ เพียงอย่างเดียวย่อมเอาดีไม่ได้ ในทุก ๆ อย่าง ในทางตรงข้าม คนที่มีสัจจะย่อมจะเป็นหลักประกันให้ผู้อื่นเชื่อถือ ไว้วางใจ จะทำการสิ่งใดย่อมเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้า ด้วยได้รับการสนับสนุนจากคนทั้งหลาย เป็นต้น

สรุปได้ว่า สัจจะ ถือเป็นเบญจธรรมที่ควบคู่กับศีลข้อที่ 4 ที่มุ่งเน้นให้เกิดความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน ไม่กล่าวร้าย ให้โทษ พูดแต่ความจริง หรือการรักษาความซื่อสัตย์ต่อผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยกันนั่นเอง

5. สติสัมปชัญญะ (คู่กับ ศีลข้อที่ 5 สุราเมรยมชชพมาทภูฏานา เวรมณี)

สติสัมปชัญญะ เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนทำให้เกิดการงดเว้นการดื่มน้ำเมา สติ เป็นธรรมที่มีอุปการะ มาก คือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เลินเล่อ พลังพลอ ป้องกันความเสียหายเบื้องต้น เป็นเหตุให้ฉุกคิด ยับยั้ง ชังใจ ไม่บุ่มบ่าม หากขาดสติย่อมเป็นเหตุให้ทำการใด ๆ ผิดพลาด เสียหายร้ายไปลักษณะของความมีสติ 4 ประการ ได้แก่ (อภิญาตมน์ โพธิ์สาน, 2551: 284)

1. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภคพึงเห็นว่าอาหารสมควรบริโภค เป็นของแสดงหรือ ไม่ ให้เป็นเวลา ไม่บริโภคจนอึดเกินไป ปฏิบัติได้เช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์เป็นเครื่องบำรุงร่างกายให้ผาสุก

2. ความไม่เลินเล่อในการทำงานผู้มีสติย่อมไม่ทอดธุระตน หมั่นเอาใจใส่คอยประกอบกิจการให้ชอบด้วย กาลเทศะ ไม่ปล่อยให้กิจการคั่งค้างเป็นดินพอกหางหมู การงานย่อมเจริญก้าวหน้า

3. ความมีสติสัมปชัญญะในการประพฤติดีมีความรู้รอบคอบ รู้จักระมัดระวัง เชื่อว่า สัมปชัญญะ พึงเห็นได้ในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ก็ควรไตร่ตรองให้เห็นคุณ โทษ มีประโยชน์ หรือเสียประโยชน์ ควรทำ หรือไม่ควรทำไม่เป็นคนสับปลั๊กกลับกลอกเชื่อถือไม่ได้ ไม่ทำความเสียหายมาสู่ตนเองและผู้อื่น เชื่อว่า มีสัมปชัญญะในการประพฤติ

4. ความเป็นผู้ไม่ประมาทในธรรม พึงกำหนดรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ คือ 1) ความไม่ประมาทในสภาวะธรรม อันเป็นอยู่ตามธรรมดาของโลก 2) ความไม่ประมาทในธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล 3) ความไม่ประมาทในโลก ธรรม

ดังนั้น หลักเบญจศีล และ หลักเบญจธรรม สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาทั้งด้าน พฤติกรรมภายนอก และ จิตใจภายใน อย่างสมดุล โดย เบญจศีล คือข้อห้ามพื้นฐาน 5 ประการ เช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ ซึ่งช่วยควบคุมพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบแห่งความดีงาม ส่วน เบญจธรรม คือ คุณธรรม 5 ข้อ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และปัญญา เป็นการฝึกจิตใจให้มีคุณธรรมที่ลึกซึ้ง นอกจากนี้ ในเชิงความสัมพันธ์ ศีลเป็น “เหตุ” ส่วนธรรมเป็น “ผล” กล่าวคือ เมื่อยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่ดี

(รักษาศีล) ใจย่อมสงบและเอื้อต่อการบ่มเพาะธรรม เช่น ไม่น่าสัตว์ ใจไม่โหดร้าย เกิดเมตตา หรือไม่พูดเท็จ มิจิตใจตรง ดังนั้น การรักษาเบญจศีลจะช่วยเปิดทางให้เบญจธรรมเกิดขึ้นในจิตใจ และเมื่อฝึกฝนควบคู่กันอย่างต่อเนื่อง ก็จะพัฒนาคนให้เป็นผู้มีทั้งความดีทางกาย วาจา และใจอย่างสมบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

(1) ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

(2) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาตามวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา” นักวิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

ผลการวิจัยจากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เบญจศีล หมายถึงความประพฤติชอบทางกาย และวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยการรักษากฎตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน เรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็นนิจศีล คือศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำบ้าง ว่าเป็นมนุษยธรรมหรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์บ้างมี 5 ประการ คือ 1) ปาณาติปาตาเวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้าย 2) อทินนาทานาเวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้เว้นจากการลักขโมยโกง และเมิดกรรมสิทธิ์ทำลายทรัพย์สิน 3) กามสุมิจฉาจาราเวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉันท์ในกามเว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน 4) มุสาวาทาเวรมณี เว้นจากการพูดเท็จโกหกหลอกลวง 5) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานาเวรมณี เว้นจากน้ำเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ มีอยู่ 3 ระดับ คือ 1. จุลศีล (ศีลระดับเล็กน้อยหรือศีลเบื้องต้น) ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่า การลักขโมยการเสพเมถุน การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคาหยาบ พูดเพ้อเจ้อ การพรากหรือทำลายพืช การบริโภคผิดเวลา การฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี การประดับตกแต่งร่างกาย การนั่งนอนบนที่นอนที่นั้งอันสูงใหญ่ การรับเงินและทอง 2. มัชฌิมศีล (ศีลระดับกลาง) ได้แก่ การงดเว้นจากการพรากพืชคาม การบริโภคของสะสม การดูการละเล่น การเล่นการพนัน การนั่งนอนบนที่นอนที่นั้งอันสูงใหญ่ การประดับตกแต่งร่างกาย การพูดเรื่องดริจฉานกถา และ 3. มหาศีล (ศีลระดับใหญ่หรือศีลระดับสูง) ได้แก่ การงดเว้นจากการเลี้ยงชีพ

ด้วยดิรัจฉานวิชาทั้งหมด เช่นเป็นโหราทำนายฝัน หรือทำนายลักษณะเสกเป่า หรือเติมน้ำมันบูชาไฟ
 คู่มือหรือลักษณะบ้าน เป็นหมอมผี เป็นหมอลงเลขยันต์ เป็นหมองู ดูฤกษ์ยามทำนายนักษัตร ทำนายดวงดาว
 ทำนายฝนฟ้า ทำนายโชคกลาง ทำเสน่ห์ ทรงเจ้า บวงสรวง ทำขวัญ ปรงยาทำน้ำมัน เป็นต้น และมีอานิสงส์ของ
 การประพาศศีล 5 ได้แก่ 1. เป็นที่พอใจของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย 2. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อน
 เสียหาย 3. เป็นสมาชิกที่ดีในสังคมและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น 4. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม 5. เป็นผู้
 มีความกล้าในสังคม 6. เป็นที่เคารพ ยกย่อง และนับถือของสังคม 7. เป็นผู้นำที่ดีในสังคม 8. เป็นผู้
 ไม่หลงลืมสติจนถึงวาระสุดท้าย (ไม่หลงเวลาตาย) 9. เป็นต้นเหตุให้บรรลุคุณธรรมวิเศษ มีพระโสดาบัน
 เป็นต้น 10. เป็นผู้ควรแก่การนับถือบูชา หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว และ 11. เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย

ความสัมพันธ์ของเบญจศีลและเบญจธรรมมีความสัมพันธ์กัน 3 ด้าน คือ 1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ
 คือ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในเชิงคำสอนมีความสัมพันธ์ที่เสริมสร้างกัน เบญจศีลกำหนดขอบเขตของ
 พฤติกรรมเพื่อป้องกันความผิดพลาด ขณะที่เบญจธรรมช่วยปลูกฝังคุณธรรมในจิตใจเพื่อให้การปฏิบัติเบญจศีล
 เป็นไปอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งสองหลักนี้จึงเป็นแก่นสำคัญที่ช่วยให้คำสอนของพระพุทธศาสนา
 เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 2) ความสัมพันธ์เชิงหลักคำสอน คือ ความสัมพันธ์ของ
 เบญจศีล และเบญจธรรม ในเชิงจริยธรรมคือการเกื้อหนุนกันเพื่อสร้างพฤติกรรมที่ดีงามและพัฒนาจิตใจให้มี
 คุณธรรม ศีลทำหน้าที่เป็นกรอบการปฏิบัติที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอก ขณะที่ธรรมช่วยพัฒนาจิตใจเพื่อให้
 การรักษาศีลเป็นไปโดยธรรมชาติและยั่งยืน หลักคำสอนทั้งสองจึงเป็นหัวใจสำคัญของจริยธรรมใน
 พระพุทธศาสนา ที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และมีความสุขร่วมกับผู้อื่นในสังคม
 3) ความสัมพันธ์เชิงวิธีปฏิบัติ ทั้งในด้านครอบครัวและสังคม ได้แก่ ด้านครอบครัว หลักเบญจศีล และเบญจ
 ธรรมในเชิงครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ช่วยเกื้อหนุนกันเบญจศีลทำหน้าที่เป็นกรอบเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่
 เป็นโทษในครอบครัว ส่วนเบญจธรรมเป็นการพัฒนาคุณธรรมภายในที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้
 มั่นคงและเต็มไปด้วยความรัก ความเข้าใจ และความสุขอย่างยั่งยืน และด้านสังคม คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง
 เบญจศีล และเบญจธรรม ในเชิงสังคมมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุข มีความไว้วางใจ และมี
 คุณธรรม การปฏิบัติตามเบญจศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมที่เป็นโทษในสังคม ส่วนเบญจธรรมช่วยเสริมสร้าง
 คุณธรรมในจิตใจ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน ทั้งสองหลักคำสอนนี้มีบทบาทใน
 การลดความขัดแย้ง ส่งเสริมความเข้าใจ และสร้างสังคมที่มีความสุขและมีความรับผิดชอบร่วมกัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 หลักเบญจธรรม เป็นข้อพึงปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา
 คู่กับศีล 5 และเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า และปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้กระทำ ประกอบไปด้วย
 1) เมตตากรุณา คือ ความรักและความปรารถนาดีที่มีต่อกัน เพราะเมื่อใดก็ตามที่บุคคลใดมีเมตตา ย่อมไม่ฆ่า
 และเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ไม่ผิดศีลข้อ 1 2) สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพสุจริต รู้จักใช้จ่าย รู้จักคำว่า
 พอเพียง ขณะเดียวกันก็จะมีหิริโอตตปละ คือ ความเกรงกลัวและละอายต่อบาป จึงไม่ทำผิดศีลข้อ 2
 3) กามสังวรหรือความสำรวมอินทรีย์ คือ การระมัดระวังหู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำให้ความใคร่ในกามคุณ
 หรือการติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลดน้อยลง เมื่อเกิดความสำรวม ก็จะไม่ทำให้ผิดศีลข้อ 3 4) สัจจะหรือ

ความซื่อสัตย์ คือ การ พูดความจริง พูดตรง พูดสิ่งที่มีประโยชน์ ทำให้ไม่ผิดศีลข้อ 4 และ 5) สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกได้ การรู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยใจให้ไปตกเป็นทาสของความชั่วหรือสิ่งเสพติดต่าง ๆ เบญจศีล และเบญจธรรมเป็นหลักธรรมคู่ที่ส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ถือเป็นคุณธรรมจริยธรรมขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้ใดปฏิบัติย่อมส่งผลให้ผู้นั้นมีชีวิตที่ปกติสุข มีความเจริญก้าวหน้า ความเป็นคนที่สมบูรณ์ ที่สำคัญยังทำให้เกิดผลดีต่อสังคมโดยรวมอีกด้วย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ความสัมพันธ์ของเบญจศีลและเบญจธรรมมีความสัมพันธ์กัน 3 ด้าน คือ 1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ คือ หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในเชิงคำสอนมีความสัมพันธ์ที่เสริมสร้างกัน เบญจศีลกำหนดขอบเขตของพฤติกรรมเพื่อป้องกันความผิดพลาด ขณะที่เบญจธรรมช่วยปลูกฝังคุณธรรมในจิตใจเพื่อให้การปฏิบัติเบญจศีลเป็นไปอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งสองหลักนี้จึงเป็นแก่นสำคัญที่ช่วยให้คำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม 2) ความสัมพันธ์เชิงหลักคำสอน คือ ความสัมพันธ์ของ เบญจศีล และ เบญจธรรม ในเชิงจริยธรรม คือ การเกื้อหนุนกันเพื่อสร้างพฤติกรรมที่ดีงามและพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรม ศีลทำหน้าที่เป็นกรอบการปฏิบัติที่ควบคุมพฤติกรรมภายนอก ขณะที่ธรรมช่วยพัฒนาจิตใจเพื่อการรักษาศีลเป็นไปโดยธรรมชาติและยั่งยืน หลักคำสอนทั้งสองจึงเป็นหัวใจสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและมีความสุขร่วมกับผู้อื่นในสังคม 3) ความสัมพันธ์เชิงวิธีปฏิบัติ ทั้งในด้านครอบครัว และสังคม ได้แก่ ด้านครอบครัว หลักเบญจศีลและเบญจธรรมในเชิงครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ช่วยเกื้อหนุนกันเบญจศีลทำหน้าที่เป็นกรอบเพื่อควบคุมพฤติกรรมที่เป็นโทษในครอบครัว ส่วนเบญจธรรมเป็นการพัฒนาคุณธรรมภายในที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้มั่นคงและเต็มไปด้วยความรัก ความเข้าใจ และความสุขอย่างยั่งยืน และ ด้านสังคม คือ ความสัมพันธ์ระหว่าง เบญจศีล และ เบญจธรรม ในเชิงสังคมมีบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมที่สงบสุข มีความไว้วางใจ และมีคุณธรรม การปฏิบัติตามเบญจศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมที่เป็นโทษในสังคม ส่วนเบญจธรรมช่วยเสริมสร้างคุณธรรมในจิตใจ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน ทั้งสองหลักคำสอนนี้มีบทบาทในการลดความขัดแย้ง ส่งเสริมความเข้าใจ และสร้างสังคมที่มีความสุขและมีความรับผิดชอบร่วมกัน

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้ที่สนใจสามารถนำผลของการวิจัยไปส่งเสริมโครงการอบรมสำหรับครอบครัว โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวผ่านการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

2) สถานศึกษาสามารถนำผลการวิจัยไปพัฒนาเนื้อหาในหลักสูตรศีลธรรมและจริยธรรมในโรงเรียน

และมหาวิทยาลัย โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านกรณีศึกษาจากผลการวิจัย เช่น การเชื่อมโยงหลักเบญจศีลและเบญจธรรมกับพฤติกรรมที่ดีในชีวิตประจำวัน

3) ชุมชนสามารถนำผลการวิจัยไปช่วยส่งเสริมโครงการอบรมสำหรับครอบครัว โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวผ่านการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลและเบญจธรรม

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง “เปรียบเทียบหลักเบญจศีลและเบญจธรรมกับจริยธรรมในศาสนาอื่น เช่น ศีล 10 ในคริสต์ศาสนา หรือแนวคิดอหิงสาในศาสนาฮินดู” เพื่อสร้างความเข้าใจในเชิงสากล

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสำคัญของหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในยุคปัจจุบัน” เช่น การรับมือกับปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับการเบียดเบียน ความไม่ซื่อสัตย์ หรือการแสวงสิ่งมีนเมา หรือปัญหาครอบครัว และปัญหาอื่น ๆ ในสังคม

3) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ผลกระทบของการละเมิดศีลในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง” เช่น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีหรือการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมที่เปลี่ยนไปของคนในสังคม

เอกสารอ้างอิง

- จรูญ สมน้อย. (2540). *เบญจศีล เบญจธรรม และอุโบสถศีล*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธลีลา.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนาคำว่าดี*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *พุทธธรรมฉบับปรับ ปรงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2548). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธนาเพชร.
- พระมหาสมปอง มุทีโต (กองศิลา). (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2537). *นิเทศธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : อีรพงษ์การพิมพ์.
- พุทธศาสนิกขุ. (2539). *ทาน ศีล ภาวนา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. (2546). กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2538). *ความจริงที่ต้องเข้าใจ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.(2535). *เบญจศีล เบญจธรรม เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. (2541). *พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย - อังกฤษ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

อภิญฺวัฒน์ โพธิ์सान. (2551). *พุทธศาสตร์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต*. มหาสารคาม : สำนักพิมพ์แห่ง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.